

ՈՒՒՏԱԳՆԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ՏԱԹԵՎ

Ուսումնական տարին վերջացել է: Դեռ երեկ էր, որ Հոգևոր Ճեմարանի սրահներում աշխույժ եռուղեւ էր տիրում: Ուսանողները, զոհ իրենց ամբողջ տարվա աշխատության արգյունքներին, ժրջանորեն պատրաստվում էին ամավերջի հանդեսին:

Ամեն ինչ արդեն վերջացել է, ավարտվել են հանդիսությունները և տոնակատարությունները: Պատրաստվում ենք մեկնելու ուխտագնացության դեպի Տաթև:

Հունիսի 13-ին, երկուշաբթի, վաղ առավոտյան ժամը 6-ն է: Ուսանողներս սրտատրոփ սպասում ենք այն պահին, երբ կսկսվի ուխտագնացությունը դեպի այն սրբավայրը, որի մասին մեր դասերի ընթացքում սովորել և բաղմիցս լսել ու կարդացել էինք:

Առավոտյան ժամը 6.30-ին, 40 ուսանողներ և մի քանի դասախոսներ, երեք ավտոմեքենաներով մեկնում ենք դեպի Տաթև:

Եղանակը արևոտ էր ու պարզ, մեր տրամադրությունները բարձր: Ավտոմեքենաները ամբողջ թափով սլանում էին էջմիածին—երևան մայր ճանապարհով, անցնում Արարատյան դաշտավայրի կանաչախիտ այգիների ու ծառաստանների միջով:

Մեր ճանապարհը անցնում է Երևանի, Արտաշատի, Արարատյան դաշտավայրի վրայով: Ամեն կողմ կանաչին են տալիս այգիներն ու մրգաստանները: Անցնում ենք շեն գյուղերի միջով: Իսկ քիչ այն կողմ մեր դիմացն է աստվածաշնչական Արարատը, այնքան մոտ, մտերիմ ու հարազատ:

Քիչ հետո հեռվում երևում են բաղմահարկ շենքերի տանիքներ, որոնք, միախառնված սաղարթախիտ ծառերի կանաչի հետ, գծագրում են հետաքրքրական մի տեսարան: Արտաշատ քաղաքն է, Սովետական Հայաստանի երիտասարդ և դարգացող քաղաքնե-

րից մեկը, որ տարեցտարի կառուցվում և ավելի է գեղեցկանում:

Առանց կանգ առնելու, անցնում ենք քաղաքի միջով, ուղղություն ենք վերցնում դեպի հարավ—արևելք, խորանալու համար պատմական Հայաստանի վայրց Ձորի գեղատեսիլ բնության մեջ:

Երկու ժամից հետո մեր առջև բացվում է Ջերմուկ քաղաքի գեղեցիկ համայնապատկերը, բարձրադիր և կանաչադարձ մի հարթավայրի վրա: Ջերմուկը երիտասարդ քաղաք է: Ամեն կողմ կանաչ, նորակերտ շենքեր, որոնց մեջ մասնավորաբար իրենց ճարտարապետական ուրույն կառուցվածքով աչքի են ընկնում ամառանոցները և հանգստյան տները: Օդը շատ առողջարար է և հաճելի. ունի հանքային և բնական անուշահամ ջրեր: Կանգ ենք առնում և երկու ժամվա դադարից ու նախաճաշից հետո, շարունակում մեր ճանապարհը դեպի Սիսիան:

Ճանապարհը նախ անցնում է ահռելի կիրճերի և ձորերի միջով, ապա քիչ-քիչ սկսում է մագլցել սարն ի վեր: Կեսօրին հասնում ենք ճանապարհի ամենաբարձր կետին, լեռան գագաթին, որտեղ հանգստանալուց և ճաշելուց հետո, սկսում ենք մեր վայրէջքը դեպի Սիսիան, դեպի պատմական Սյունյաց աշխարհը:

Երեկոյան Սիսիանում ենք արդեն, ուր գիշերում ենք հյուրանոցում:

Առավոտ ծեփին ոտքի վրա ենք և անհամբեր ծանոթանալու քաղաքին:

Սյունյաց աշխարհն ունի չորս գավառներ՝ Սիսիան, Զանգեզուր, Ղափան և Մեղրի:

Սիսիանը նախապես բաժանված էր երկու գավառների. հարավ—արևելյան մասը կոչվում էր Մղակ, իսկ հյուսիս—արևմտյանը՝ Ալլախ: Մղակ գավառի համար գործածվել է

նաև Սյունիք կամ Սիսական անունը, որ հանդիսացել է Սյունյաց իշխանների կենտրոնը։ Սիսական անունն է, որ փոփոխվելով հետագայում վերածվել է Սիսիանի։ Ահա այդ գավառի մեջ էլ գտնվում է համանուն փոքրիկ քաղաքը, որն այժմ շրջանային կենտրոն է։ Սիսիանը շատ հարուստ է պատմական հուշարձաններով և միևնույն ժամանակ եղել է Սյունյաց միտրոպոլիտոսի կենտրոնը։

Քաղաքի հյուսիս-արևմտյան կողմում վեր է խոյանում Ս. Հովհաննես եկեղեցին, որ իր ճարտարապետական կառուցվածքով շատ է հիշեցնում Ս. Հռիփսիմեի տաճարը։ Շատ հավանաբար կառուցված է է դարում։ Վերջերս ամբողջովին վերանորոգված է ճարտարապետական հուշարձանների պահպանության պետական կոմիտեի նախաձեռնությամբ։

Քաղաքին ծանոթանալուց հետո, թողնում ենք Սիսիանը և ուղղվում Գորիս, ուր հասնում ենք երեկոյան դեմ։

Գորիսը գտնվում է ընդարձակ ու ծառաշատ մի ձորահովտի մեջ։ Ի տարբերություն հին Գորիսի, որը գտնվում է քիչ ավելի վերևում 4 կիլոմետր հեռավորությամբ, նորից մի հովտի մեջ, այս մասը կոչվում է Նոր Գորիս, որը բուն շրջանային կենտրոնն է։ Հիմնադրված է անցյալ դարի երկրորդ կեսին։ Շրջապատված է բարձր սրածայր բլուրներով, Գորիսը լեռնային ուրույն գեղեցկություն ունեցող մի քաղաք է. մանավանդ իր նորակառույց բազմահարկ շենքերը, փոքրիկ հրապարակները և նորատունկ զբոսայգիները արդիականության հմայիչ մի երանգ են հաղորդում նրան։ Քաղաքն ունի երկու մեծ գործարաններ՝ մեքենաշինական և հյուսվածեղենի։ Ունի շատ սառնորակ ջուր, որը բերվում է Ակներ գետից։ Քաղաքում կա մի փոքրիկ եկեղեցի Ս. Լուսավորիչ անվամբ։

Հաջորդ օրը, վաղ առավոտյան, պատրաստ էինք մեկնելու դեպի Տաթև, որը Գորիսից գրեթե 35 կիլոմետր հեռավորության վրա է գտնվում։

Ճանապարհը դժվարին է։ 20 կիլոմետր անցնելուց հետո, ճանապարհը մեքենաների համար դարձավ շատ վտանգավոր. ուստի թողնելով մեքենաները անտառում, մնացած ճանապարհն անցնում ենք ոտքով։ Ուխտի ենք գնում։

Մինչև Որոտան գետը, որ պետք է անցնի Սատանի կամուրջի վրայով, ճանապարհը զառիվայր էր և առանց մասնավոր դժվարությունների կարողացանք անցնել մեկ ժամում։ Սակայն կամրջից այն կողմ նորից սկսվում էր վերելքը։

Ամեն հոգնություն և ճանապարհի բոլոր դժվարությունները անհետացան, երբ բարձ-

րացանք լեռան գագաթը։

Մեր առաջ կոթողացել էր Տաթևը։

Տաթև, տարիների իմ երազ. հավատի, գիտության փարոս, որ միջնադարյան թանձր խավարի մեջ լուսավորեցիր իմ ժողովրդի ճամբան և մշակութային ու հոգևոր արժեքների շահակիրը եղար։

Կանգնել եմ Տաթևի դիմաց հմայված, հափշտակված։ Անցնում են հուզման առաջին վայրկյանները։ Արդեն վանքի դարբասների առաջ ենք։ Սթափված անցյալի քաղաք, հուշերից, ծնրադիր, խմբովին համբուրում ենք պարսպի դռան պատերը և երկյուղածորեն ներս մտնում։ Ուխտավորներ ենք։

Մեր աչքերի առաջ բացվում է տխուր մի տեսարան. ամբողջ բակն ավերակների մի կույտ է ներկայացնում, որի վրա թաքավորում է ամայությունը։ Մտովին իրականություն են հակադրում այն ժամանակները, երբ վանքը ծփում էր ռազմաֆեոդալ իրանաւորօք, անյաղթ փրկիստփայլիք, աննախնաւորօք և բանիբուն վարդապետօք և յոստուածազգեաց ճգնաւորօք, նաև յոգնապատիկ արհեստաւորօք» (Օրբելյան)։

Մինչև 1931 թվականի երկրաշարժը, կանգուն էր Տաթևի վանքը։

Տաթևի վանքը հիմնադրվել է 895 թվականին, Սմբատ Բագրատունու թագավորության, Սյունյաց Աշոտ իշխանի և Գևորգ Գառնեցի կաթողիկոսի օրով։ Եկեղեցին կառուցվել է Հովհաննես եպիսկոպոսի ձեռքով ԺԱ դարում։ Նվիրված է Պողոս և Պետրոս առաքյալների հիշատակին, որի համար կոչվում է Ս. Առաքելոց վանք։ Ունեցել է մոտ 50 մետր բարձրություն։ Տաճարը շինված է մոխրագույն բազալտ քարերով։ Գմբեթն ունի 48 կանգուն երկարություն և 24 կանգուն լայնություն։ Այն հանգչում է կամարակապ ծածկով երկու հսկայական մույթների վրա։ Բացի ավագ խորանից, եկեղեցին ունեցել է չորս այլ խորաններ ևս։

Ահա Օրբելյանի նկարագրությունը եկեղեցու մասին. «Եւ այսպէս, կատարեալ զեկեղեցին կամար երկնամասն գմբեթայարկ, ճեմարան, իմն հրեշտակաց և քաւարան մարդկան ի տաշածոյ վիմաց և ի քերածոյ քարտնց գաղատոսաշէն իմն յարմարեալ ակնախտիդ տեսողաց ի հարիւր կանգնոյ բարձրութիւն նորա և ի քառասուն ութ կանգնոյ երկայնութիւն նորա և ի քսան չորս կանգնոյ լայնութիւն նորա, ունելով յինքեան չորս խորանս բաց յաւազ խորանին։ Եւ ըստ Սոլոմոնեան յարկին և կամ Զօրաբերելեանին կառուցեալ ի մէջ տանն երկուս սինս հրաշակերտս... որք հաստահեղոյս խարսխօք և գեղեցկադիր և բարձրաբերձ թակաղաղօք պարարարձեալ ունին զահագին թանձրու-

թիւն երկնածնողուն քարակարկառ յարկին. և այս ի խորհուրդ երկուց գլխավոր առաքելոցն Պետրոսի և Պողոսի, յորոց նշխարացն եղան ի ներքոյ սևանցս»:

Եկեղեցու հարավային պատի տակ թաղված է յոթնալույս վարդապետը՝ Ս. Գրիգոր Տաթևացին, սպիտակ քարերով կառուցված մատուռ-դամբարանի մեջ, 1787 թվականին Տաթևի առաջնորդ Հովակիմ եպիսկոպոսը չորս վիմաքարս կանգնել էտ ի սուրբ աթոսս՝ գերկուսն ի մէջ մեծի տաճարին առջնակի երկուց սևանց՝ ղմին ի վերայ դամբարանի եօթնալույս վարդապետին Սրբոյն Գրիգորի Տաթևացւոյ, վարդարուն խաչիւք քանդակեալ ի քարանց, և հոյակապ յօրինուածով կոփածոյ քարամբ գեղեցկատես մատուռ իմն շինեալս:

Ս. Առաքելոց վանքի հարավային պատին կից կառուցված է Լզել Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին, որ այժմ կիսով չափ ավերված է:

Վանքին կից Լզել է սյունազարդ երիզված նախասրահ, որտեղ, Պղատոնի ակադեմիայի օրինակով, ուսուցումը կատարվել է բացօթյա:

Վանքի հարավակողմում կոթողանում է Գավազան-սյունը, որի բարձրությունը 15 մետր է, իսկ շրջագիծը 3 մետր: Այս սյունը ունի շարժվելու ունակություն. բավական է մի փոքրիկ հպում և այն կսկսվի տատանվել: Ավանդությունն ասում է, որ Տաթևյան վարդապետները գավազանի իրավունքը ստանում էին այս սյան առջև և եթե որեւէ մեկը իրապես արժանի էր գավազանի իշխանություն ստանալու, սյունը ինքն իրեն սկսում էր շարժվել:

Որպես պարիսպ վանքը պատում են միաբանական խցերը, մթերանոցները, դասատներն ու գրապահոցները, որոնք ներկայացնում են շատ հետաքրքրական ճարտարապետական մի կառույց:

Տաթևի դերը շատ մեծ է եղել մեր եկեղեցական, մշակութային կյանքում: Նա հանդիսացել է հավատի, ներշնչման ու գիտության աղբյուր: Վանքին կից եղել է համալսարան, որն ունեցել է 10 000-ից ավելի ձեռագրեր և թվով մի քանի հարյուրի հասնող ուսանողություն: Համալսարանը հիմնել է Հովհան Որոտնեցին 1345 թվականին, որը գործել է շուրջ 70 տարի:

Օրբելյանն այսպես է պատկերում վանքն ու համալսարանը. «Ջահաւորեալ իբրև զա-

բեզակն ի մէջ աստեղաց՝ երևելի էր ի մէջ տմենայնի, ոչ միայն շինուածովք, այլ և պայծառանայր քահանայական և կրօնաւորական դասիւք ի չափ 500 եղբարց. լի էր և ծովամատոյց փիլիսոփայիւք երաժշտական երգոց, ճոխ էր և վարժարանն վարդապետական կրթութեամբն. նաև արհեստաւորօշնկարչացն և գրողաց անհամեմատք»:

Տաթևը ժամանակակիցների կողմից կոչվել է «երկրորդ Աթէնք», «Յիսուսական համալսարան»:

Որոտնեցու մահից հետո, նրա գործը շարունակում և զարգացնում է Գրիգոր Տաթևացին, որն հանդիսանում է Տաթևյան դպրոցի փառքն ու պարծանքը: Նա շարունակելով հաստատ մնալ իր եռամեծ ուսուցչի դիրքի վրա, անզիջող գիրք գրավեց ունիտորների դեմ մղված մշակութային, եկեղեցական պայքարի մեջ և կարողացավ փրկել հայ եկեղեցին, մեր մշակույթն ու հավատը: Տաթևացին կարողացավ իր գործը շարունակել և բազմաթիվ զարգացած վարդապետներ հասցնել և իր հետնորդ սերունդներին թողեց հարուստ գրական ժառանգություն:

Ժամեր ենք անց կացնում այդ սրբությունների և սրբացած նշխարների հարևանությամբ մեջ, հաղորդվելով մեր եռամեծ վարդապետների անմահ հոգիների հետ:

Հինավուրց տաճարի մեջ հավաքված, աղոթում ենք: Թնդում են «Ուրախ լեր Ս. Եկեղեցի», «Աշակերտք Քրիստոսի», «Որք զարդարեցին» շարականները: Տեսուչ հայ սուրբը «Հոգւոց» է արտասանում մեր եռամեծ, տիեզերալույս վարդապետների խնկելի հիշատակին:

Երեկո է արդեն, օրը տարածամում է: Դժվարությամբ բաժանվում ենք Տաթևի սրբություններից և վերջին անգամ մեր հարգանքի, սիրո, երախտագիտության համբույրը դրոշմում սրբատաշ քարերին, տաճարի խորաններին ու պատերին և վերադառնում Գորիս:

Հոգևոր ճեմարանի ուսանողության համար, Տաթևյան ուխտագնացությունը հանդիսացավ մեծագույն ղասը, կրկնակի նվիրական, ոգեշունչ ու ապրեցնող:

Հունիսի 15-ին, ուրբաթ օր, չորս օրվա շրջապտույտից հետո, ուսանողությունը վերադարձավ Մայր Աթոռ քաղցր ու անջինջ տպավորություններով:

ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԿԻՍՅԱՆԻ ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

